

ЩЕРБАКОВА Олена (Україна), кандидат філологічних наук, доцент, старший науковий співробітник Інституту вищої освіти (відділ теорії та методології гуманітарної освіти), Національна академія педагогічних наук України (Київ). **Євроінтеграційний аспект дослідження риторики як навчально-виховної дисципліни у системі вищої гуманітарної освіти України початку XXI століття.**

*** **

Авторка: **Олена ЩЕРБАКОВА (Україна)**, кандидат філологічних наук, доцент, старший науковий співробітник Інституту вищої освіти (відділ теорії та методології гуманітарної освіти), Національна академія педагогічних наук України (Київ).

Олена Щербакова започаткувала дослідження з проблеми підвищення ефективності викладання риторикознавчих дисциплін у вищій школі України на засадах компетентнісного підходу. Має досвід викладання риторики у світських і духовних навчальних закладах України. Розробниця авторських проєктів-концепцій: “Центр риторичної культури”, “Бібліотека риторичних знань від А до Я”, “Риторика гармонізуючого діалогу” тощо. Авторка понад 100 публікацій із вивчення риторики у мас-медійній, філологічній і педагогічній галузях.

Тема: Євроінтеграційний аспект дослідження риторики як навчально-виховної дисципліни у системі вищої гуманітарної освіти України початку XXI століття.

Резюме: *Статтю присвячено дослідженню риторики як навчально-виховної дисципліни у системі вищої гуманітарної освіти України початку XXI століття. Проблематика розглянута в євроінтеграційному аспекті вивчення даного питання. У викладі приділено увагу відображенню надбань європейської риторики у методичних розробках українських педагогів-риторів. Роботу виконано з нагоди підготовки до участі у Міжнародній конференції “Риторика в Європі” (Саарбрюккен, 2013).*

Ключові слова: *євроінтеграційний аспект, риторикознавчі дослідження, риторика як навчально-виховна дисципліна, надбання європейської риторики, вища гуманітарна освіта України початку XXI ст.*

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ РИТОРИКИ ЯК НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОЇ ДИСЦИПЛІНИ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

Межа нинішніх століть і тисячоліть презентує сучасну риторику як універсальну царину гуманітарного знання, яка дедалі упевненіше стає дорогоцінним надбанням багатьох культурно-освітніх закладів України і світу. До її вивчення прикута увага багатьох науковців і викладачів. Риторика, значення якої сьогодні важко переоцінити, є комплексною наукою, що інтегрує в собі низку суміжних дисциплін соціально-гуманітарного циклу – етику і логіку,

філософію й естетику, історію культурологію, психологію і педагогіку, літературо- й мовознавство, теорії масових та соціальних комунікацій, журналістську й сценічну майстерність тощо. Вона є наукою про закони управління мисленнєво-мовленнєвою діяльністю людини (такі закони, що визначають ефективність, переконливість, доцільність, виразність її діяльності). Нами започатковано дослідження проблем підвищення ефективності викладання риторикознавчих дисциплін у вищій школі України на засадах компетентнісного підходу. Євроінтеграційний аспект дослідження дозволяє долучитися до вивчення кращих здобутків провідних фахівців у цій сфері знань і старань людства, зберігаючи при цьому своєрідність національних риторичних традицій.

За останнє десятиріччя світ побачили українськомовні видання і перевидання з назвами *“Риторика”*, *“Риторика загальна та судова”*, *“Судова риторика”*, *“Ділова риторика”*, *“Прокурорська риторика”*, *“Основи риторики”*, *“Основи педагогічної риторики”*, *“Ораторське мистецтво”*, *“Основи ораторського мистецтва”* тощо. Тільки за останні два-три роки в Україні вийшли друком новітні навчальні посібники: дві *“Академічні риторики”* (Суми, 2011; Умань, 2013), *“Українська риторика: історія становлення і розвитку”* (Львів, 2011) Зоряни Куньч, *“Неориторика в масовій комунікації”* (Київ, 2010) Вікторії Стехіної, *“Суспільна риторика”* (Київ, 2012) Петра Лісовського, *“Основи красномовства”* (Київ, 2013) Людмили Грицаєнко, а також два підручника: *“Мовленнєва комунікація”* (Київ, 2013) Семена Абрамовича й Марії Чікарькової та *“Ораторське мистецтво”* (Харків, 2013) за редакцією Михайла Требіна і Галини Клімової.

Слушно відмітити також і вихід у світ двох збірок наукових праць українських дослідників: *“Сучасна педагогічна риторика: теорія, практика, міжпредметні зв'язки”* (Львів, 2007) за редакцією Тетяни Космеди і матеріалами наукового семінару та *“Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції “Риторична освіта молоді: сучасні оцінки і проєкції на майбутнє”*” (Умань, 2013) за редакцією Наталі Сивачук і підсумками зазначеного форуму. Заходи (за такими тематиками) проводилися в Україні вперше. Вони засвідчують інтерес їхніх учасників до якісних зрушень у цій проблематиці.

Вочевидь можна стверджувати, що за останній час розроблялися не стільки загальні (теоретичні) положення риторики, скільки її різновиди – професійно зорієнтовані видання, призначені для майбутніх фахівців і керівників будь-якої ланки і будь-якої сфери людських знань і старань. Ці праці (із зазначеними та іншими назвами) презентують практично усі вищі навчальні заклади України із Києва (далі – перелік за алфавітом. – О. Щ.), Вінниці, Горлівки, Дніпропетровська, Донецька, Житомира, Запоріжжя, Івано-Франківська, Кіровограда, Луганська, Луцька, Львова, Миколаєва, Одеси, Полтави, Рівного, Севастополя, Сімферополя, Сум, Тернополя, Умані, Харкова, Херсона, Хмельницького, Черкас, Чернівців й, імовірно, з інших міст України.

У цих методичних розробках (посібниках, підручниках, словниках, хрестоматіях, практикумах), призначених для студентів вищих навчальних

закладів (юристів, правників, філософів, дипломатів, журналістів, редакторів, філологів, психологів, педагогів, менеджерів, рекламистів, економістів, артистів тощо), відомі українські науковці (Семен Абрамович, Ніна Голуб, Юрій Єлісєвєнко, Галина Клімова, Наталія Колотілова, Зоряна Куньч, Любов Мацько, Ольга Олійник, Наталія Осипова, Галина Сагач, Михайло Требін, Марія Чікарькова й ін.) чималу увагу приділяють висвітленню надбань європейської риторики. Так, скажімо, у модулі державного стандарту **“Риторика”** виділено блок **“Античні джерела риторики”** [5: 304]. У ньому закладено розгляд таких питань, як: міфологічні витoki красномовства, передумови виникнення риторики у Стародавній Греції, подальший розвиток риторики у Давньому Римі, внесок найвидатніших ораторів античності (Перикла, Лісія, Горгія, Ісократ (почесно вшанованого на цій конференції), Демосфєна, Сократа, Платона, Аристотєля, Цицерона, Квінтіліана, Тацита, Тертуліана, Августина Аврєлія, Василя Кєсарійського, Іоанна Золотоустого й багатьох інших промовців і проповідників), життєдіяльність яких мала незаперечний вплив на становлення світської та церковно-богословської риторики й ораторського мистецтва на наших вітчизняних теренах.

Із надбаннями європейської риторичної спадщини тісно пов'язаний практично кожний пункт із низки історико-теоретичних і прикладних питань (із їхніми подальшими – сучасними – інтерпретаціями), котрі розглядаються при вивченні риторикизнавчих дисциплін (і супроводжують студентів вищих закладів освіти на кожному кроці їхнього навчання – від першого й до останнього курсу). Йдеться про: • вправність із техніки мовлення та постановки голосу професійного мовця; • тренування у творенні власних промов і виразне читання зразків ораторської прози; • показники класичного риторичного канону і складники моделі ораторської діяльності; • методикy й етапи підготовки публічного виступу; • компоненти структури ораторського твору та якості хорошого оратора; • уявлення про риторичний ідеал та специфіка системи образів ораторів античності; • особливості жанрової палітри мистецтва красномовства і риси важливих риторичних категорій; • стилі ораторських промов та ознаки їхньої майстерності; • принципи конструктивної взаємодії оратора зі співрозмовниками та критерії оцінки риторичної культури мовця тощо.

Розпочате нами дослідження з осмислення теоретико-методологічних передумов у вивченні стану й актуальних проблем підвищення ефективності викладання риторикизнавчих дисциплін у вищій школі України на засадах компетентнісного підходу спонукає до активнішого запровадження наукової дискурсу щодо з'ясування важливих на сьогодні аспектів у визначених координатах. У положеннях і матеріалах багатьох міжнародних заходів із питань європейської інтеграції вищої освіти України у контексті Болонського процесу, знаходимо настійливі рекомендації щодо здійснення кроків із підвищення ефективності навчання, викладання й оцінювання у цій галузі знань, запровадження результатного (компетентнісного) підходу за проектом Тюнінг і на основі Національної рамки кваліфікацій та Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи, а також про розвантаження від

переважно навчальної роботи й активізацію дослідницько-інноваційної діяльності викладачів, розвиток навчання через дослідження та самостійну роботу студентів тощо. Багато із наведеного тісно пов'язано із запровадженими риторикознавчими дослідженнями – ґрунтовним вивченням ролі, значення, місця і потужного потенціалу риторикознавчих дисциплін (риторики загальної й часткової, ораторського мистецтва, засад красномовства тощо) у рамках науково-дослідної роботи відділу теорії та методології гуманітарної освіти Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України “Оптимізація циклу соціально-гуманітарних дисциплін у вищій школі України в контексті євроінтеграції” (завідуюча відділом доктор педагогічних наук, професор Ганна Онкович). Адже сучасна риторика як навчально-виховна дисципліна у системі вищої гуманітарної освіти України початку ХХІ століття є невід’ємною складовою цього процесу.

Із-поміж першочергових завдань виділяємо наступні: аналіз науково-методичної літератури та вивчення наявного досвіду з реалізації компетентнісного підходу у викладанні риторикознавчих дисциплін у вітчизняних вищих навчальних закладах (соціально-гуманітарний цикл) з урахуванням особливостей сучасних комунікативних процесів; визначення цілей, завдань і змісту **“Риторики”** (й інших дисциплін) та особливостей їх реалізації у вищих навчальних закладах соціально-гуманітарного профілю; з’ясування специфіки методичних побудов курсів **“Риторика”** та основних підходів до розробок навчальних програм і методичних матеріалів; вияв ознак риторикознавчої компетенції (світоглядної, культурознавчої, комунікативної, мовної, власне риторичної) як основи ефективної життєдіяльності як викладача, так і студента вищого навчального закладу; тощо. До вирішення деяких із цих завдань уже вироблено підходи [6–9], деякі потребують ґрунтовнішого опрацювання.

Визначальними факторами – на початковому етапі – щодо вивчення цієї проблематики вважаємо безпосередню участь у міжнародних і всеукраїнських форумах (конференціях, конгресах, науково-методологічних семінарах, круглих столах, колоквиумах, тренінгах). Назвемо деякі з них (порядок – за хронологією подій): XVII Міжнародна науково-практична конференція **“Сучасна риторика у суспільно-мовленнєвій педагогічній практиці”** (Москва, 30 січня–1 лютого 2013 р.), VII Міжнародна науково-практична конференція **“Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології”** (Ялта, 1–4 жовтня 2013 р.), Міжнародна конференція **“Риторика в Європі”** (Саарбрюккен, 9–13 жовтня 2013 р.), II Міжнародна науково-практична конференція **“Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу”** (Київ, 7 листопада 2013 р.), VIII Міжнародна науково-практична конференція **“Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору”** (Київ, 28–30 листопада 2013 р.) тощо. До конструктивної роботи у них були залучені кращі експерти цієї галузі знань, окрім України, із (далі – за алфавітом. – О. Щ.) Австрії, Німеччини, Росії, Сполученого Королівства, США, а також учасники із різних країн світу – Бельгії, Болгарії, Бразилії, Греції, Ізраїлю, Іспанії, Італії, Казахстану, Литви, Люксембургу, Марокко, Нідерландів,

Норвегії, Польщі, Португалії, Румунії, Словенії, Угорщини, Франції, Хорватії й інших.

Суттєві зрушення в осмисленні поставлених цілей і завдань відбулися після завершення роботи Міжнародної конференції **“Риторика в Європі”** (Саарбрюккен, 9–13 жовтня 2013 р.) [4] (мовою оригіналу – **“Internationale Tagung 2013: Rhetorik in Europa: Konvergenz und Divergenz in der Entwicklung”** [1]), яка стала особисто для мене справжнім “вікном до Європи”. Цей захід проходив під патронатом Президента Європарламенту Мартін Шульц, зініційовано **Інститутом європейської риторики** (Німеччина) [німецькою мовою – **Europäisches Institut für Rhetorik (EIFR)**, французькою – **Institut Européen de Rhétorique (IER)**], який очолює професор доктор Норберт Гутенберг (Norbert Gutenberg). Дане зібрання організовано й проведено за участю трьох закладів освіти Німеччини і Люксембургу: Університету землі Саар (Universität des Saarlandes), на базі якого й проходила робота, Університету Люксембурга (Université du Luxembourg) та Європейської Академії Otzenhausen (Europäische Akademie Otzenhausen). Участь в обговоренні питань на цій конференції виявилася для мене надзвичайно цікавою і корисною з огляду на перспективи подальших розвідок щодо важливих компонент впливу євроінтеграційного чинника на дослідження риторики як навчально-виховної дисципліни у системі вищої гуманітарної освіти України початку ХХІ століття (виступ на секції № 1 “Говорити та навчатися” був французькою мовою, тема у програмі заявлена німецькою) [2-3], а також у встановленні нових контактів із ученими-риторами різних країн світу (переважно франкомовними), зокрема із Німеччини, Люксембургу, Франції, Греції, Португалії, Бельгії, Бразилії, Литви, Росії, Казахстану.

Із метою підсилення аргументативної бази щодо актуальності і суспільної значущості започаткованих нами риторикознавчих досліджень наведемо відомі нам приклади роботи й подібних міжнародних заходів на базі й інших провідних університетів світу: в Аргентині (Буенос-Айрес), у Бельгії (Антверпен і Брюссель), в Ізраїлі, Іспанії (Барселона), у Нідерландах (Амстердам), Німеччині (Бонн, Саарбрюккен і Тюбінген), Польщі (Варшава), США, Хорватії (острів Брач (Постір)), Франції (Льєж) тощо. Маємо початкову інформацію про діяльність різних риторичних організацій у Росії, Білорусі, Бразилії, Португалії, Латинській Америці; про роботу **Департаменту (чи Управління) освіти, філософії й риторики (Dept. of Education, Philosophy and Rhetoric)** в Університеті Копенгагена (Данія), **Департаменту мовленнєвої комунікації, теорії аргументації й риторики (Department of Speech Communication, Argumentation Theory and Rhetoric)** на гуманітарному факультеті Амстердамського університету (Нідерланди); **Канадського товариства з вивчення риторики (Canadian Society for the Study of Rhetoric (CSSR чи SCER))** та інших угруповань і зібрань. Знаємо й про заснування у Києві **Інституту риторики ім. Д. Кеннеді** як аналітичного центру, котрий спеціалізується на вивченні тенденцій розвитку політичної та суспільної риторики в Україні (Україна); відомо про **школу романської риторики (l'École**

romande de rhétorique) у Женеві (Швейцарія), а також про проведення окремих семінарів у Парижі (Франція) й багатьох інших містах світу.

Тож, найближчим часом плануємо приділити увагу вивченню досвіду викладання і дослідження риторики та розвитку риторичної освіти нашими вітчизняними та зарубіжними колегами, зокрема у згаданих вище (Німеччина): **Інституті європейської риторики**, Європейській Академії Otzenhausen (Europäische Akademie Otzenhausen), на базі якого діє **Інститут риторики і методології (Institut für Rhetorik und Methodik (IRM))**, та інших освітніх закладах. Показовим для нас може стати вивчення навчальних програм німецького університету міста Тюбінген (Universität Tübingen або Eberhard Karls Universität Tübingen), у якому практика успішного говоріння веде свій відлік із 1496 р. і де на базі філософського факультету (із 2010 р.) існує **кафедра загальної риторики**, викладачі якої проводять заняття із риторики на семінарах (**Seminar für Allgemeine Rhetorik**), у тому числі і на вeb-семінарах, що спрямовані на бакалаврів і магістрів, які хочуть розвивати свої навички спілкування в усній чи письмовій формі та постійно самовдосконалюватися.

Важливим для нас залишається вивчення методологічних підходів, що існують сьогодні у російських науково-педагогічних школах. Такий досвід є достатньо багатоманітним: має ґрунтовну науково-теоретичну базу, яка не тільки представлена кількістю наукових публікацій у монографіях, дисертаціях, статтях, але й відображена у педагогічній практиці, що застосовується як у вищих освітніх закладах, так і у шкільному викладанні. Із року в рік, за ініціативи **Російської риторичної асоціації**, що об'єднує багаточисельну армію дослідників, викладачів і вчителів риторики (головуючий – доктор філологічних наук, професор Володимир Аннушкін), – уже у-вісімнадцяте – проводиться широке обговорення цих та інших питань на черговій міжнародній конференції з риторики (Ярославль, 30 січня – 1 лютого 2014 р.). Відтак, значну частину у наших подальших дослідженнях займатиме не тільки огляд, а й аналіз сучасної літератури з риторики вищої школи та виявлення наукових уподобань українських і зарубіжних дослідників з огляду на комплексне вивчення передових інноваційних тенденцій у риторичній царині вищої освіти України, Європи і світу та за збереження кращих традицій класичної вітчизняної риторичної спадщини.

Усе це свідчить на користь не до кінця оціненого, але потужного потенціалу риторики (з її скарбами і можливостями багатоманітного і різноспрямованого впливу на сучасну комунікативну аудиторію) у формуванні елітарної риторичної особистості початку ХХІ ст. – людини морально зрілої, усебічно розвиненої, риторично освіченої, професійно компетентної, свідомо відповідальної за свої риторичні вчинки перед прийдешніми поколіннями. Порушені питання є надзвичайно важливими для вивчення ролі, значення і місця риторики як навчально-виховної дисципліни у системі вищої гуманітарної освіти України початку ХХІ ст.

В обґрунтуваннях викладених положень враховано досвід безпосередньої участі авторки у зазначених та інших науково-методичних заходах і зібраннях в Україні і світі в якості старшого наукового співробітника Інституту вищої освіти

Національної академії педагогічних наук України. Також ми спираємося на наш багаторічний досвід викладання риторики у світських і духовних навчальних закладах столиці України, створення авторських проектів-концепцій (**“Центр риторичної культури”**, **“Бібліотека риторичних знань від А до Я”**, **“Риторика гармонізуючого діалогу”**), наявність понад 60 публікацій із вивчення риторики у мас-медійній, філологічній і педагогічній галузях знань і старань людства. Сподіваємося, що обговорення презентованої проблематики у рамках Міжнародної конференції **“Риторика в Європі”** знайде відгук у наших колег-риторів із будь-якої країни світу, а також сприятиме поглибленому осмисленню стану й нагальних потреб у визначеному процесі.

1. Internationale Tagung 2013: “Rhetorik in Europa: Konvergenz und Divergenz in der Entwicklung” // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.uni-saarland.de/index.php?id=31015>

2. Shcherbakova Olena (Ukraine). Aspect de l’intégration européenne de l’étude de la rhétorique comme une discipline éducative dans le système de l’enseignement supérieur des sciences humaines en Ukraine au début de XXIe siècle / Olena Shcherbakova // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.uni-saarland.de/fileadmin/user_upload/Info/Europa/institute/eir/Sektionen_1-8/Sektion_1_komplett.docx.

3. Shcherbakova Olena (Ukraine). Eurointegrationsaspekt der Studie der Rhetorik als pädagogischen Disziplin im Hochschulbereich humanitärer Ausbildung der Ukraine beginn des XXI Jahrhundert / Olena Shcherbakova // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.uni-saarland.de/fileadmin/user_upload/Info/Europa/institute/eir/Programm/Die_Tagung_nach_Sektionen_FINAL.pdf.

4. Международная конференция 2013 – Риторика в Европе // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.uni-saarland.de/index.php?id=31015>

5. Модуль державного стандарту “Риторика” // Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика: Навч. посібник. – К. : Вища шк., 2003. – 311 с. (2006 – 2-е стереотип. вид.). – С. 304-305.

6. Щербакова О. А. До питання про вплив євроінтеграційного чинника на дослідження риторики та риторикознавчих дисциплін у системі вищої гуманітарної освіти України початку XXI століття / Олена Анатоліївна Щербакова // Вища освіта України: теорет. та наук.-метод. часопис. – 2013. – № 3 (додаток 2): Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу. – С. 218–221.

7. Щербакова О. А. Досвід початкового аналізу чинників підвищення ефективності викладання риторикознавчих дисциплін у вищій школі України на основі компетентнісного підходу: вітчизняні завдання та європейська практика / О. А. Щербакова // Гуманітарний вісник ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”. Додаток 1 до Вип. 31. – Т. II (44): Тематичний випуск “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього процесу”. – К. : Гнозис, 2013. – С. 485–500.

8. Щербакова О. А. Передумови підвищення якості риторичної освіти в Україні за сучасних умов функціонування вищих навчальних закладів соціально-гуманітарного профілю / О. А. Щербакова // Вища освіта України: теорет. та наук.-метод. часопис. – 2013. – № 3 (50). – Додаток 1: Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології. – Т. 2. – С. 44–47.

9. Щербакова О. А. Риторика як інтегративна дисципліна у системі вищої гуманітарної освіти України: започаткування осмислення сучасного стану вивчення проблеми / О. А. Щербакова // Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук : Матеріали II Всеукр. наук. конф. (Дніпропетровськ, 29-30 лист. 2013 р.). Ч. II / Наук. ред. О. Ю. Висоцький. – Дніпропетровськ : Роял Принт, 2013. – С. 225–228.

*** **

• Дякую за увагу •

*** **

• Je vous remercie pour votre attention •

*** **

• Vielen Dank für Ihre Aufmerksamkeit •

*** **

• Благодарю за внимание •

*** **

• Thank you for your attention •

*** **

Mes contacts:

= **Adresse:** 01014, Ukraine, Kiev-14, 9, rue Bastionna
l'Institut d'enseignement supérieur
Académie nationale des sciences pédagogiques de l'Ukraine;
= **tél.:** +38 (044) 286-63-68 (In.), (+38) 067-509-60-37 (mob.);
= **e-mail :** Elena-20075@narod.ru
